

ภาษาบาลี ๑ คำ คติธรรมประจำสัปดาห์

“อกุศลเจตสิก — เจตสิกที่เป็นอกุศล, อกุศลเจตสิก”

คำว่า อกุศลเจตสิก อ่านตามภาษาบาลีว่า อะ - กุ - สะ- ละ - เจ - ตะ - สิ - กะ มาจากคำว่า อกุศล (กรรมฝ่ายที่ไม่ดี, กรรมที่ตรงกันข้ามกับกุศล, อกุศล) กับคำว่า เจตสิก (สภาพธรรมที่เกิดประกอบกับจิต) รวมกันเป็น อกุศลเจตสิก เขียนเป็นไทยได้ว่า อกุศลเจตสิก แปลโดยใจความได้ว่า เจตสิกที่เป็นอกุศลซึ่งเกิดกับจิตใด ก็ทำให้จิตนั้นเป็นอกุศลจิต เป็นการกล่าวถึงเจตสิกที่ไม่ดี ๑๔ ประเภทที่เกิดกับจิตชาติอกุศลเท่านั้น จะไม่เกิดกับจิตชาติอื่นเลย มี โลภะ โทสะ โมหะ มิจฉาทิฏฐิ มานะ เป็นต้น ดังตัวอย่างเจตสิกที่เป็นอกุศลคือ ทิฏฐิเจตสิก (มิจฉาทิฏฐิ) จากอัฐสาลินี อรรถกถา พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีปกรณ์ ว่า

“คำว่า มิจฉาทิฏฐิ ได้แก่ ความเห็นไม่มีตามความเป็นจริง อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า มิจฉาทิฏฐิ เพราะอรรถว่า เห็นคลาดเคลื่อนโดยถือเอาผิด, ชื่อว่า มิจฉาทิฏฐิ เพราะอรรถว่า เป็นทิฏฐิอันบัณฑิตเกลียด เพราะนำมาแต่ความพินาศ”

พระธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง เป็นไปเพื่อความเข้าใจถูกเห็นถูกในสิ่งที่มีจริงตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นธรรมในชีวิตประจำวัน จากที่ไม่เข้าใจมาก่อนก็ค่อยๆ เข้าใจขึ้น มั่นคงในความเป็นจริงของธรรมยิ่งขึ้น แม้แต่ในเรื่องของอกุศลเจตสิก ซึ่งเป็นเจตสิกกรรมฝ่ายที่เป็นอกุศล ที่จะต้องเกิดกับอกุศลจิตเท่านั้น พระองค์ก็ทรงแสดงไว้โดยละเอียดโดยประการทั้งปวง เพื่อประโยชน์คือความเข้าใจถูกเห็นถูก ถ้าไม่ทรงแสดงไว้ ก็ไม่สามารถที่จะระลึกถึงอกุศลของตนเองเพื่อการขัดเกลาได้เลย ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงแสดงไว้มากอย่างนี้ แต่ผู้ที่มีกิเลสก็ยังไม่สามารถที่จะละอกุศลนั้นได้ ถ้าปัญญาไม่เจริญขึ้นจนสามารถที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริงแล้วดับอกุศลได้เป็นขั้นๆ ตามลำดับ

อกุศลเจตสิก มี ๑๔ ประเภท ได้แก่ โมหเจตสิก (ความหลง ความไม่รู้) ๑ อหิริกเจตสิก (ความไม่ละอายต่ออกุศล) ๑ อนัตตตัปปเจตสิก (ความไม่เกรงกลัวต่ออกุศล) ๑ อุทัจจเจตสิก (ความฟุ้งซ่าน ไม่สงบ) ๑ โลภเจตสิก (ความติดข้องต้องการ) ๑ ทิฏฐิเจตสิก (ความเห็นผิดคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงของธรรม) ๑ มานเจตสิก (ความสำคัญตน) ๑ โทสเจตสิก (ความโกรธความขุ่นเคืองใจ ความไม่พอใจ) ๑ อิสสาเจตสิก (ความริษยา เห็นคนอื่นได้ดีมีความสุขแล้วตนไม่ได้) ๑ มัจฉริยเจตสิก (ความตระหนี่หวงแหน ไม่ต้องการให้สมบัติของตนทั่วไปแก่คนอื่น) ๑ กุกกุจเจตสิก (ความรำคาญใจเพราะได้ทำอกุศล และไม่ได้ทำอกุศล) ๑ ถีนเจตสิก (ความท้อแท้ หดหู่) ๑ มิททเจตสิก (ความง่วงเหงาหาวนอน เชื่องซึม) ๑ วิจิกิฉาเจตสิก (ความลังเลสงสัยในสภาพธรรม) ๑

อกุศลเจตสิก ๑๔ ประเภทนี้เป็นสิ่งที่มีจริง และกล่าวเพื่อให้พิจารณาลักษณะของอกุศลเจตสิกที่มีกันทุกคน ทั้งเพื่อไม่ให้ลืมนึกว่าทุกคนมีโมหเจตสิก มีอหิริกเจตสิก มีอนัตตปเปเจตสิก มีอุทัจจเจตสิก มีโลภเจตสิก มีทวิฏฐเจตสิก มีมานเจตสิก มีโทสะเจตสิก มีอิสสาเจตสิก มีมัจฉริยเจตสิก มีกุกกุจเจตสิก มีถีนเจตสิก มีมัทธาเจตสิก มีวิจิกิจฉาเจตสิก ถ้ายังไม่ได้เป็นพระอริยบุคคล อกุศลเจตสิกเหล่านี้ก็ครบทั้ง ๑๔ ประเภท ซึ่งอกุศลเจตสิกเหล่านี้ก็เกิดตามควรแก่อกุศลจิตประเภทนั้นๆ

วันหนึ่งๆ เคยคิดเคยพิจารณาลักษณะของอกุศลธรรมเหล่านี้บ้างไหม ทั้งๆ ที่มีอยู่มาก ไม่มีใครเลยที่จะขาดโมหะ อหิริกะ อนัตตปเป อุทัจจจะได้เลย เพราะเหตุว่าเป็นอกุศลสาธารณเจตสิก (อกุศลเจตสิกที่ทั่วไปกับอกุศลจิตทุกประเภท) **ซึ่งอกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ประเภทนี้ จะต้องเกิดร่วมกับอกุศลจิตทุกประเภท ไม่มีเว้น**

ชีวิตประจำวันมีโลภเจตสิกเป็นประจำ ทำให้โลภมูลจิต (จิตที่มีโลภะเป็นมูล) เกิดขึ้น ขณะใดที่มีความเห็นผิดในข้อปฏิบัติ มีความต้องการผลอย่างรวดเร็ว หรือต้องการที่จะทำ โดยที่ไม่อบรมเจริญปัญญา ขณะนั้นก็มียกฺขเจตสิกซึ่งเป็นความเห็นผิดเกิดร่วมด้วย ขณะใดซึ่งไม่ได้มีความเห็นผิด แต่มานะ ความสำคัญตนก็อาจจะเกิดขึ้นได้ ซึ่งทุกคนยังมีอยู่ ผู้ที่ไม่มีมานเจตสิกต้องเป็นพระอรหันต์เท่านั้น **ขณะนั้นพอที่จะระลึกได้ไหมว่า ขณะนั้นเป็นลักษณะของอกุศลธรรม ซึ่งยังมี ยังไม่ได้ถูกดับ**

การกล่าวถึงอกุศลเจตสิก ๑๔ ประเภท ก็เพื่อทบทวนให้ไม่ลืมนึกว่าอกุศลจิต ๑๒ ดวง ประกอบด้วยอกุศลเจตสิกอะไรบ้าง กล่าวคือ โมหเจตสิก อหิริกเจตสิก อนัตตปเปเจตสิก และ อุทัจจเจตสิก ต้องเกิดกับอกุศลจิตทุกดวง คือทั้ง ๑๒ ดวง จะขาดอกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ประเภทนี้ไม่ได้

ถ้าเป็นโลภมูลจิต (จิตที่มีโลภะเป็นมูล) ก็ต้องประกอบด้วยอกุศลเจตสิกที่เป็นอกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ประเภท และโลภเจตสิกด้วย และในบางครั้งก็ประกอบกับทวิฏฐเจตสิก และในบางครั้งก็ประกอบกับมานเจตสิก

สำหรับโทสมูลจิต (จิตที่มีโทสะเป็นมูล) ก็ต้องมีอกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วย นอกจากอกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ประเภทแล้ว ก็จะต้องประกอบด้วยโทสะเจตสิก และในบางครั้งก็จะประกอบด้วยอิสสาเจตสิก บางครั้งก็ประกอบด้วยมัจฉริยเจตสิก บางครั้งก็ประกอบด้วยกุกกุจเจตสิก ซึ่งเป็นเรื่องที่ละเอียดมาก

และเมื่อเป็นโมหมูลจิต (จิตที่มีโมหะเป็นมูล) ดวงที่ ๑ ที่เป็นไปกับด้วยความสงสัยในสภาพธรรม ก็ต้องประกอบด้วยอกุศลเจตสิก คือ โมหะ อหิริกะ อนัตตปเป อุทัจจจะ และวิจิกิจฉา แต่เมื่อเป็นโมหมูลจิตดวงที่ ๒ ซึ่งเป็นอกุศลจิตที่มีกำลังอ่อนที่สุดนั้น ก็มีอกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ดวง คือ โมหะ อหิริกะ อนัตตปเป อุทัจจจะ เกิดร่วมด้วย และประการที่สำคัญคือ อกุศลเจตสิกจะเกิดได้เฉพาะกับอกุศลจิตเท่านั้น จะไม่เกิดกับจิตชาติอื่นเลย เมื่อเริ่มฟังเริ่มศึกษา พระธรรมก็พอที่รู้ได้ว่า ถ้าอกุศลจิตเกิดขณะใด ก็จะต้องมีอกุศลเจตสิกเกิดร่วมด้วย

นี่คือชีวิตประจำวัน หนึ่งๆ ที่เกิดขึ้นเป็นจิตแต่ละขณะที่เกิดขึ้นเป็นไป และไม่ใช่ว่าตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล และจิตแต่ละขณะที่จะเกิดขึ้นได้ จะต้องมีความพร้อมที่เป็นเจตสิกประการต่างๆ ประชุมกัน เป็นสังขารธรรม เกิดร่วมกันทำให้จิตนั้นๆ เป็นสภาพอย่างนั้นตามควรแก่เจตสิกประการนั้นๆ แล้วก็ดับไปตลอดเวลา ตั้งแต่อดีตจนถึงในขณะนี้ และตลอดไปจนถึงอนาคต เพราะฉะนั้นแล้ว ประโยชน์ของการฟังพระธรรมศึกษาพระธรรมก็เพื่อความเข้าใจถูกเห็นถูก ในสิ่งที่มีจริงตามความเป็นจริง แม้อกุศลเจตสิกประการต่างๆ ก็คือ ธรรมที่มีจริง ๆ แต่ละหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นทำกิจหน้าที่ ไม่ใช่เรา.

[ชมรมบ้านรัชมะ มศพ. : www.dhammahomefellowship.com, โทร. ๐๘๕-๖๒๑๗๑๐๖]